

Vapaina vaaralliset naiset

Valtiollinen poliisi ja sota-ajan turvasäilökysymys 1939–1944

Talvi- ja jatkosota herättivät eloon vanhat pelkokuvat kommunistien valtionvastaisesta toiminnasta, epäluulot heidän lojalisuudesta valtiovallalle ja pelot sodan muuttamisesta kansalaissodaksi. Konkreettisen välineen uhkakuvien hallitsemiseksi ja kommunistien toimintamahdollisuuksien rajaamiseksi vallassaolijat saivat tasavallan suojelulain perusteella annetusta asetuksesta, jolla voitiin rajoittaa henkilökohtaista vapautta. Talvisodan syttymispäivänä annetun asetuksen nojalla Valtiollisen poliisin (Valpo) päällikkö sekä lääninhallitukset saivat oikeuden ehdottaa sisäministeriölle, kenen liikkumisvapautta piti rajoittaa olinpaikkarajoituksella tai kenet voitiin sulkea turvasäilöön ilman syytettä. Asetuksen mahdollistamia pakkotoimia voitiin soveltaa henkilöön, ”joka on harjoittanut tai johon nähden on perusteltua aihetta otaksua, että hän tulee harjoittamaan maanpuolustusta vahingoittavaa tai valtakunnan suhteita muihin valtioihin huonontavaa toimintaa”.¹ Turvasäilöasetuksen hyödyntämisessä Valposta kehittyi lääninhallituksia huomattavasti aktiivisempi toimija.²

Aikaisemmassa tutkimuksessa turvasäilötematiikka on nousut esiin lähinnä yleisesti kommunisteihin, Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran (SNS) johtaviin jäseniin tai ulkomaalaisiin kohdistuneena toimenpiteenä. Lisäksi aihetta on tarkasteltu turvasäilöstä Pärmin pataljoonaan, sieltä vankileirille ja linnoitustöihin joutuneiden tai Neuvostoliiton puolelle paenneiden miesten näkökulmasta.³ Tutkimuksen perusteella

on muodostunut kuva turvasäilökäytäntöjen epämääräisyydestä ja viranomaiskäsitusten merkityksestä henkilön sodanaikaista vaarallisuutta arvioitaessa. Turvasäilöön joutumiseen vaikuttivat vaihtelevasti henkilön toiminta Suomen kommunistisen puolueen (SKP) hyväksi, aktiivisuus välirauhanaikaisen SNS:n toiminnassa, hallituslinjaa vastustavat puheet ja ulkomaalaisten kohdalla toisinaan pelkkä etnisyys – pakkotoimenpide ei aina vaatinut näyttöä sodanaikaisesta toiminnasta.⁴ Useimmat turvasäilöön suljetut olivat epäilemättä kommunisteja, mutta mitään valtion turvallisuutta vaarantavaa konkreettista toimintaa heillä ei näytä olleen tekeillä talvisodan aikana. Jatkosodankin aikana yksittäisten vastarintaryhmien, puoluetoimijoiden ja metsäkaartilaisten toiminta oli hajanaista ja tehotonta, vaikka sitäkin ehdottomampaa.⁵

Yhtään kokonaisuudesta, jossa olisi tarkasteltu lähemmin Valtiollisen poliisin käyttämiä turvasäilöperusteita, ei ole tehty. Tässä artikkelissa tarkastelen, minkälaista määrittelyvaltaa Valpo käytti esittäessään henkilöitä turvasäilöön suljettaviksi ja sieltä vapautettaviksi turvasäilöasetuksen nojalla. Näkökulmani kohdistuu ilman syytettä turvasäilöön (eli käytännössä Suomen eri vankiloihin) suljettujen suomalaisten naisten tapauksiin. Rajaan artikkelini ulkopuolelle ulkomaalaiset, olinpaikkarajoituksen alle määrätty sekä sota-aikana valtio- ja maanpetosrikoksista tuomitut naiset.⁶ Katseen kääntäminen turvasäilöön suljettuihin naisiin tekee säröä historiakuvaan, jossa sota-ajan naiseus on yksinomaan kytkeytynyt kotirintaman puolustamiseen, miesvajauksen paikkaamiseen, taistelujälkien korjaamiseen ja Lotta Svärd -toimintaan.

Laajemmassa tulkintakehyksessä turvasäilökysymys asettuu sisällissodan jälkeen alkaneelle jatkumolle Valtiollisen poliisin kommunismin vastaisen toiminnan, valtio- ja maanpetosrikosoikeudenkäyntien ja äärivasemmiston toimintaan kohdistuneiden rajoitusten kanssa.⁷ Kommunisteihin kohdistettu kontrolli 1920–1940-lukujen yhteiskunnassa sai legitimaationsa sisällissodasta ja uuden vallankumouksen pelosta: Kommunisteista tuli kontrolloitavia, kun Suomessa laitton SKP julisti vallitsevan

yhteiskuntajärjestelmän kumoamista, eikä puolue tyytynyt sosiaalidemokraattien tavoin vaatimaan yhteiskunnallisia uudistuksia parlamentaarista tietä. Sisällissodan voittajien vapaussota-tulokinta teki sodan hävinneistä punaisista tasavallan järjestystä ja yhtenäisyyttä uhkaavia maanpettureita, millä osaltaan oikeutettiin tiukkaa kontrollia.⁸

Sodanaikaisen toiminnan suunnittelu oli jäänyt Valtiollisessa poliisissa heikoksi, vaikka poikkeustilanteita varten oli suunniteltu ”suojelupidätettävien” listoja jo 1920-luvulta lähtien.⁹ Suojelupidätettävistä tehdyt listat ohjasivat Valpon suorittamia turvasäilöpidätyksiä, mutta näitä listoja ei ole säilynyt kattavasti. Koska nämä listat eivät myöskään paljastaisi turvasäilöön sulkemisen perusteita, käytän päälähteenäni Valtiollisen poliisin henkilömappeja.¹⁰ Henkilömappit sisältävät seurantatietoja epäilyn heräämisestä lähtien, kuulustelupöytäkirjoja ja turvasäilötoimenpiteeseen liittyneitä dokumentteja. Kerätty aineisto muodosti monen turvasäilöön joutuneen kohdalla kokonaisuuden, jonka pohjalta hänen vaarallisuutensa sota-ajan yhteiskunnalle rakennettiin. Koska kaikista valtio- ja maanpetosrikoksista epäilemistään henkilöistä Valtiollinen poliisi ei koonnut henkilömappia, olen jäljittänyt turvallisuuspoliisin turvasäilöön sulkemia naisia myös Valpon turvasäilöä käsittelevistä asiamapeista. Näistä naisista käytössäni on vain turvasäilöön sulkemisen (joissakin tapauksissa myös vapauttamisen) perusteet ja turvasäilöajan pituus.

Moninaiseen turvasäilöön joutuneiden naisten joukkoon mahtuu niitä, joille valtiopetostuomiot ja turvasäilöön joutuminen olivat luonnollinen osa toimintaa. Mahdollisesti mukana on myös sellaisia, joille kyseessä oli vaiettava asia ja sellaisia, jotka ovat myöhemmin halunneet tehdä eroa menneisyyteensä. Koska en voi tavoittaa naisten kokemusta kontrollin kohteeksi joutumisesta, olen päättänyt tutkimuseettisistä syistä käyttää naisista vain etunimeä ja syntymävuotta. Koko nimi ei myöskään toisi lisäarvoa tutkittavaan asiaan.

Valtiollisen poliisin turvasäilökäytäntöjä tarkasteltaessa on muistettava, että epäluulot vasemmiston sodanvastaisesta toiminnasta osoittautuivat ideologisesti vanhentuneiksi jo syksyllä

1939. Valpo tiedosti jo talvisodan alkupuolella, että kommunistien piirissä epäisänmaallinen mieliala oli vähentynyt ja pelätty toiminta oli oletettua hiljaisempaa. Sodanvastaista toimintaa oli osaltaan vähentänyt SKP:n puolueorganisaation hajoaminen, maanalaisten yhteyksien katkeaminen sekä toiminnan hiipuminen Stalinin terroriin ja turvallisuuspoliisin pidätyksiin 1930-luvun loppupuolella. Lisäksi Neuvostoliiton hyökkäys Suomeen ja sitä edeltänyt sopimus Saksan kanssa aiheuttivat monissa kommunisteissa ideologista epävarmuutta, mikä heijastui maanpuolustustahtoon.¹¹ Oma merkityksensä maanpuolustustahdon vahvistumisessa oli varmasti myös ennen sotavuosia tapahtuneella kansakunnan yhtenäistymisellä: 1930-luvun kuluessa tapahtunut demokratian vahvistuminen, yhteiskunnalliset uudistukset, sisällissodan osapuolia yhteiseen hallitusvastuuseen koonneet punamultavuodet, vapaussodan muiston juhlimisen maltillistuminen ja elintason nousu olivat osaltaan työntäneet vanhoja kiistakysymyksiä taka-alalle.¹²

Välirauhan aikana sisäpolitiikassa tapahtunut oikeistosuuntauksen voimistuminen, kommunistisen toiminnan elpyminen ja vasemmiston kansallista yhtenäisyyden tunnetta murentanut kansalaisoikeuksien tunnustamatta jättäminen asettivat erilaiset lähtökohdat kommunistien suhtautumiselle uuteen sotaan. Viimeistään jatkosodan hyökkäyksellinen luonne sai monet suomalaiset kommunistit vastustamaan sotaa. Sodanvastaisen toiminnan pienimuotoisuudesta huolimatta Valpo piti kommunisteja edelleen merkittävänä uhkana Suomen turvallisuudelle.¹³

Aikaisemman toiminnan paino

Sotien aikana Valtiollinen poliisi sulki turvasäilöön 162 kansalaisuudeltaan suomalaista naista.¹⁴ Naisista 15 joutui kahdesti pakkotoimenpiteen kohteeksi. Koska vain murto-osa naisista (20) istui turvasäilössä talvisodan aikana, käsittelyni painottuu välirauhan ja jatkosodan aikana turvasäilöön joutuneisiin.¹⁵ Turvasäilöön sulkemista edelsi lähes poikkeuksetta kuulustelu, joka

liittyi yleisesti sodanaikaisen vaarallisuuden arvioimiseen tai tietyn ilmi tulleen valtio- tai maanpetoksellisen toiminnan selvittämiseen, mikä ei sinällään poikennut rauhanajasta. Ainakin 20 naisista joutui ilman kuulusteluja turvasäilöön, koska Valpo ei ehtinyt kuulustella heitä. Nämä tapaukset liittyivät jatkosodan alla tehtyihin turvasäilöpidätyksiin. Suomen valmistautuessa määrätietoisesti Saksan rinnalla jatkosotaan Valpo toteutti kaikkien aikojen laajimman pidätystehtävän sulkiessaan turvasäilöön sotaan liittymisen suurimpina vastustajina pitämiään vasemmistoliikkeen keskeisiä toimijoita ja aikaisemmin tuomittuja SKP:läisiä.¹⁶

Turvasäilöasetuksen soveltamisessa Valpolle vakiintui tapa, jossa henkilöiden sota-aikaa edeltävällä toiminnalla oli vahva painoarvo. Naisista vain 25 (15 %) päätyi turvasäilöön yksistään sota-aikaan ajoittuvan toimintansa perusteella ilman aikaisempia merkintöjä. Yksi tällainen oli Helvi (s. 1918), jota jatkosodan aikana keväällä 1942 epäiltiin vastarintatoimintaan osallistuneiden SKP:läisten avustamisesta hänen käytyään maksamassa piileskelijöille tarkoitettua asunnon vuokran. Vaikka Helvi voitiin näin yhdistää puolueen päämäärien edistämiseen, se ei johtanut heti yksiselitteisesti turvasäilöpäätökseen, koska hänen valtionvastaisesta toiminnastaan ei ollut aikaisempia tietoja:

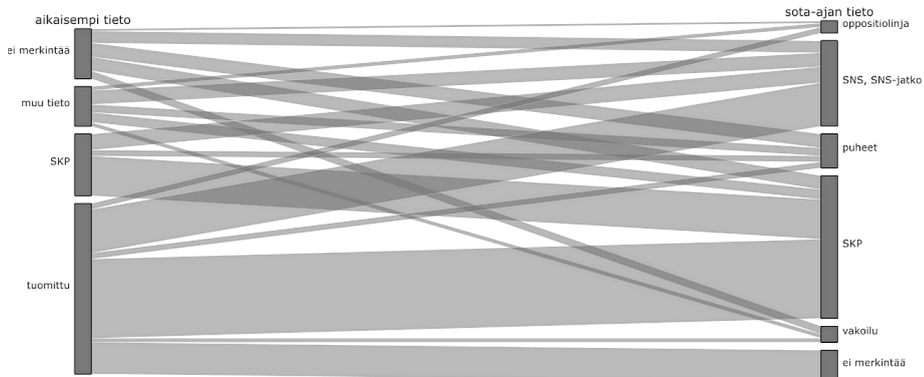
[--] kuulin juuri, että Helvi aiotaan vapauttaa [kuulusteluista] ilman muuta. Eikö hänenlaistaankaan saada edes turvasäilöön? Onhan hän Veikko Pöystin sabotaasisakkiin ilmeisesti kuuluva henkilö [--] Joutavia suunsoittajiakin on suljettu turvasäilöön. Eihän ratkaisevaa saa olla kysymys siitä, onko asianomaisella jotakin turvasäilöesityksen perusteluiksi sopivaa entisyyttä, nykyisyys on tärkeämpi. Ja nykyisissä oloissa Helvi on vaarallinen.¹⁷

Tieto SKP:n avustamisesta oli lopulta niin raskauttava, että se riitti turvasäilöperusteeksi reiluksi puoleksitoista vuodeksi. Jukka Rislakin mukaan Helvi ei ollut aikaisemmin osallistunut kommunistien maanlaiseen toimintaan, vaan hänet lähetettiin vuokranmaksutehtävään, koska uskottiin, ettei Valpo osaisi kiinnittää häneen huomiota.¹⁸

Kaiken kaikkiaan 137 naisen (85 %) turvasäilöperusteissa listattiin sota-aikaa edeltäviä tietoja ja epäilyjä SKP:n ja Suomen kommunistisen nuorisoliiton (SKNL) hyväksi toimimisesta tai osallisuudesta Valpon kommunistiseksi määrittelemään toimintaan. Turvasäilöön sulkemisessa hyödynnettiin tietoja 1920-luvulta lähtien, jos niiden voitiin katsoa perustelevan henkilön vaarallisuutta sota-ajan yhteiskunnalle. Naisista 86:lla (53 %) oli aikaisempi tuomio valtiopetoksellisesta toiminnasta ennen turvasäilöön joutumista. Tästä joukosta 31:lla tuomioita oli kaksi tai kolme.

Vaikka turvasäilöperusteissa vanhoilla merkinnöillä oli vahva painoarvo, turvasäilöön sulkeminen vaati lähes poikkeuksetta jonkun näytön tai epäilyn sodanaikaisesta toiminnasta. Täysin ilman epäilyä sodanaikaisesta toiminnasta turvasäilöön joutui ainoastaan kuusitoista aikaisemmin tuomittua naista (10 %).¹⁹ Henkilömappiaineiston perusteella turvallisuuspoliisilla vaikuttaa olleen naisten sodanaikaisesta toiminnasta melko vähän tiedustelijoilta tai valtio- ja maanpetosrikoksista epäiltyjen kuulusteluista saatuja tietoja. Toki joukkoon mahtuu myös sellaisia, joista tiedustelijoilla oli runsaasti tietoja. Turvasäilöpäätösten taustalla olevan tiedon määrää arvioitaessa on kuitenkin muistettava, että kaikkia turvallisuuspoliisin toimintaan liittyviä tietoja ei aina välttämättä kirjattu ylös.²⁰ On siis mahdollista, että päätösten taustalla on ollut tekijöitä, jotka eivät välity lähteistä tutkijalle. Turvasäilöperusteet ovat kuitenkin hyvin yhteneväisiä henkilömapeissa olevan aineiston kanssa – joskaan perusteet eivät avaa niiden taustalla olleen tiedon määrää.

Näytöt turvasäilöön suljettujen sodanaikaisesta toiminnasta liittyivät SKP:n toimintaan, SNS:aan tai sen laittomaksi katsottuun jatkotoimintaan, ammattiosaston oppositiolinjaan, vakoilu-epäilyihin tai Neuvostoliittoa ihannoiviin puheisiin, joita pidettiin levottomuutta herättävinä.²¹ Joidenkin pakkotoimenpiteen kohteeksi joutuneiden kohdalla tietoja saattoi olla useammasta edellä mainitusta, mutta olen karkeasti määritellen ja jakaen pyrkinyt arvioimaan turvasäilöön johtaneita päätekijöitä (kuvio 1). Yli puolen kohdalla niiden voi tulkita tavalla tai toisella liittyneen

Kuvio 1. Valpon turvasäilöön määräämien naisten taustat ja turvasäilöpäätökseen johtanut sota-ajan toiminta. Kahdesti turvasäilöön joutuneiden kohdalla on huomioitu vain ensimmäinen turvasäilöpäätös. Lähteet: EK-Valpon henkilömapit ja turvasäilöä käsittelevät asiamapit, KA.

SKP:n päämäärien edistämiseen ja hieman alle kolmasosan kohdalla SNS:n toimintaan. Muut perusteet olivat harvinaisempia. Kun mukaan laskee myös ne, joista turvallisuuspoliisilla ei ollut merkintöjä ennen sota-aikaa, osuudet pysyvät vastaavina.

Turvasäilöön johtanut sodanaikainen SKP:n toiminta tarkoitti useiden toimijoiden kohdalla puolueen päämäärien edistämistä hoitamalla puolueyhteyksiä piileskelevien (mies)puoluejäsenten välillä, heidän majoittamistaan ja avustamistaan, poliittisten vankeiden avustuksien keräämistä ja salaisten lentolehtisten levittämistä.²² Aina turvasäilöpäätökseen ei kuitenkaan tarvittu näin konkreettista tietoa SKP:n hyväksi toimimisesta. Esimerkiksi kuuden SKP:läiseksi tunnetun naisen kohdalla ratkaisevana tekijänä turvasäilöön joutumisessa talvisodan aikana oli heidän ilmaantumisensa pidätetyn puoluejäsenen asuntoon siellä järjestetyn ”jälki-valvonnan” aikana. Heidän vaarallisuutensa rakentui yksinomaan aikaisemman toiminnan varaan ja sille oletukselle, että tullessaan pidätetyn asuntoon naiset osallistuivat jollain tavalla puoluetoimintaan. Vastaavasti jatkosodan aikana kahdeksan naista joutui

jälkivalvonnan seurauksena turvasäilöön. Näissä tapauksissa Valpolla oli kuitenkin joitakin tietoja tai epäilyjä naisten sodanaikaisesta osallisuudesta jo ennen jälkivalvontaa.²³ Jälkivalvontaan saapuminen vahvasti nämä epäilyt.

SKP:n toimintaan liitettyjen perusteiden kokonaisuudessa kiinnostavaa on myös kuuden turkulaisen ja yhden helsinkiläisen tapaus. Kun Valpon Turun osasto kiinnitti huomiota maaliskuussa 1942 Suomen kansan vapauden liiton (SKVL)²⁴ Turun piirin naisjaoston allekirjoittamiin lentolehtisiin, se järjesti kotietsintöjä kommunisteiksi tiedettyjen naisten asunnoissa. Etsinnöissä ei löytynyt epäilyä tukevaa materiaalia, mutta siitä huolimatta neljän turkulaisen ja yhden asunnosta tavatun helsinkiläisen turvasäilöön sulkemisen perusteisiin kirjattiin epäily heidän toiminnastaan SKVL:ssä. Perusteita on kyseenalaistettu turvallisuuspoliisin sisällä ainakin jossain määrin, sillä mielenkiintoisesti yhden dokumentin marginaalissa joku Valpon virkailijoista on esittänyt kysymyksen SKVL:oon liittyneiden epäilyjen perusteista. Viidestä turvasäilöön joutuneesta neljä oli aiemmin valtiopetoksen valmisteluista tuomittuja ja yksi pitkään maanalaisesta työskentelystä epäilty ja aktiivisesti SNS:n toimintaan osallistunut. Tulkintaa vanhojen merkintöjen painoarvosta näissäkin tapauksissa puoltaa se, että yksi pidätetty, josta ei ollut tehty merkintöjä ennen välirauhanaikaista SNS:n toimintaa, vapautettiin kuulusteluiden jälkeen. Aineiston perusteella epäselväksi jää, miksi yksi aiemmin tuomittu niin ikään vapautettiin.²⁵ Tapaus kertoo ennen kaikkea pakkotoimenpiteen soveltamisen tapauskohtaisuudesta.

Käytäntöjen tapauskohtaisuus

Naiset, joiden kohdalla näyttö sodanaikaisesta toiminnasta tarkoitti SNS:n jäsenyyttä tai osallistumista seuran lakkauttamisen jälkeen toimintaa epävirallisesti jatkaneisiin ompelu- ja opintoryhmiin, olivat lähes poikkeuksetta aikaisemmin SKP:n toimintaan osallistuneita.²⁶ Moni turvasäilöpäätös perustui varmasti

henkilön aikaisempaan toimintaan, mutta päätösten voi samalla tulkita heijastavan niitä pelkoja, joita SNS:n toimintaan yleisemmin liitettiin Valpossa. Väli rauhan aikana perustetusta SNS:sta oli kehittynyt nopeasti laajoihin kansanjoukkoihin vetoava vasemmistoliikkeen päätoimija ja protestiliike. Seura vaati ystävällisiä suhteita Neuvostoliittoon, kritisoi hallituksen politiikkaa ja sai vaatimuksilleen tukea Neuvostoliiton lähetystöstä, mikä teki siitä turvallisuuspoliittisesti uhkaavan tilanteessa, jossa Baltian maat oli liitetty Neuvostoliittoon. Valpossa SNS:n arvioitiin tähtäävän valtion muuttamiseksi kommunistiseksi tasavallaksi, minkä vuoksi valtiovalta aloitti seuran lakkautukseen ja monen seuran toimihenkilön valtiopetostuomioon päättyneen vastaiskun SNS:aa vastaan.²⁷

Vaikuttaa siltä, että Valpo arvioi turvasäilötoimenpiteen tarpeellisuutta hyvin tapauskohtaisesti ennen sotavuosia kommunistien maanalaiseen toimintaan osallistuneiden SNS:n jäsenten kohdalla. Luonnollisesti SNS:n toimintaan osallistumisen yleisyys ei voinut johtaa turvasäilöön kaikkien SKP:n toimintaan osallistuneiden kohdalla. Mahdollista on, että joissakin tapauksissa epäilty osti vapautensa luvaten tiedottaa asioita Valpolle, mutta useiden kohdalla se on epätodennäköistä. Havainnollistavaa on käytäntöjen kirjavuus: vuonna 1930 valtiopetoksesta tuomittu Lyydia (s. 1895) joutui talvisodan aikana turvasäilöön 1930-luvun puoliväliin päättyneiden puoluetoimintaepäilyjen seurauksena. Huomionarvoista on, että Valpon saamat tiedot Lyydian osallisuudesta SNS:n toimintaan eivät johtaneet turvasäilöön jatkosodan aikana.²⁸ Vastaavasti esimerkiksi vuoden 1933 suuressa vakoilujutussa tuomittu Olga (s. 1882) ei joutunut turvasäilöön, vaikka hän oli liittynyt SNS:n jäseneksi. Hänen kohdallaan vaikutusta ei ollut myöskään sillä, että hän saapui pidätetyn asuntoon jälkivalvonnan aikana ja hänen luonaan pidetyssä kotietsinnässä löytyi tunnettu sotilaskarkuri.²⁹ Vastakkainen esimerkki on Kaisan (s. 1910) tapaus. Hänen kohdallaan maininta SNS:n jäsenyydestä riitti turvasäilöpäätökseen. Kaisa päätettiin kuitenkin vapauttaa jo parin kuukauden jälkeen, koska SNS:n jäsenyyttä lukuun ottamatta mitään muuta tietoa hänen

toiminnastaan ei ollut saatu vuonna 1935 kärsityn tuomion jälkeen.³⁰ Ikä on voinut olla joissakin tapauksissa merkitsevä, mutta samalla on huomioitava, että kaksi vanhinta turvasäilöön joutunutta naista oli syntynyt 1870-luvulla.

Tulkintaa käytäntöjen tapauskohtaisuudesta vahvistaa muun muassa vertailu Toinin (s. 1905) ja Vuokon (s. 1907) tapausten välillä. Toini vapautui kesällä 1940 toiselta tuomioltaan, jonka oli saanut maanalaisen postin kuljettamisesta ja kirjallisuuden monistamisesta. Etsivät kävivät jopa kuuntelemassa Toinin oven takana saadakseen vihjeitä mahdollisesta salatoiminnasta, mutta mitään näyttöä ei saatu. Vapautumisen jälkeinen liittyminen SNS:ään oli kuitenkin hänen kohdallaan painava peruste turvasäilöön sulkemisen puolesta, kun Valpo pidätti jatkosodan alla epäiltyjä turvasäilöön. Pakkotoimenpide kesti koko sodan ajan.³¹

Päinvastoin Vuokko, jolla oli raskauttavimmat näytöt ja tuomio puoluekoulun käyneenä SKNL:n organisaattorina, ei joutunut turvasäilöön SNS:n salaiseksi jatkotoiminnaksi epäiltyihin kokouksiin osallistumisen vuoksi. Häntä kuulusteltiin asiassa muutama kuukausi ehdonalaiseen pääsyänsä jälkeen, mutta vapauttamisen perusteluna käytettiin hänen juuri kärsimäänsä pitkää tuomiota. Samalla hänen arvioitiin kuitenkin epäilemättä jatkavan valtiopetoksellista toimintaansa. Vuokko joutui turvasäilöön vasta elokuussa 1942 hänen saavuttuaan jälkivalvonnan aikana SKP:n toiminnasta pidätetyn asuntoon.³² Kuulustelujen jälkeinen vapauttaminen liittyi Vuokon oman tulkinnan mukaan hänen kuulustelijalle osoittamaansa syytökseen, että hänen turvasäilöön sulkemisensa oli päätetty etukäteen: Valpo jätti sulkematta hänet turvasäilöön osoittaakseen vihjailun paikkansapitämättömyyden.³³ Yksi mahdollisuus on, että Vuokko jätettiin aluksi sulkematta turvasäilöön, koska häntä seuraamalla arveltiin saatavan lisätietoja SKP:n sodanaikaisesta toiminnasta, vaikka seurannasta ei henkilömapissa ole jälkiä. Tapausten suuri vaihtelevuus kertoo tulkintani mukaan kuitenkin ennen kaikkea epäyhenteisistä ja tapauskohtaisista käytännöistä.

Valpo arvioi myös poliittisesta vankeudesta vapautuvien vaarallisuutta yhteiskunnalle. Valpo katsoi turvasäilöön siirtämisen

tarpeelliseksi 23 naisen kohdalla jatkosodan aikana. Yhtä Neuvostoliiton hyväksi vakoilusta tuomittua lukuun ottamatta kaikki tapaukset liittyivät SNS:n ja SKP:n toimintaan. Kymmenen naisista oli tuomittu jo ennen sota-aikaa. Nämä naiset olen laskenut mukaan siihen kuudentoista naisen joukkoon, jotka joutuivat turvasäilöön ilman viittausta sodanaikaiseen toimintaan.³⁴ Henkilön vaarallisuuden arviointi sota-aikana kärsityn tuomion jälkeen ei aina ollut yksinkertaista, mistä Martan (s. 1912) kohdalla esitetty pohdinta osaltaan kertoo. Maaliskuussa 1944 todettiin: ”Eiköhän liene selvä turvasäilöläinen. Pelkän puhuttelun perusteella vaikea ottaa kantaa, mutta on varmasti tarpeeksi paha.”³⁵

Selkeän ryhmänsä tässä ehdonalaisen vapautumisen sijaan turvasäilöön suljettujen joukossa muodostavat ne seitsemän valtiopetoksen valmistelusta tuomittua naista, jotka olivat käyneet Neuvostoliitossa puoluekoulun ja lähetetty Suomeen puolue-työskentelyyn.³⁶ Heidän kohdallaan Valpolla oli perustellut syyt uskoa, että he eivät olleet luopuneet aatemaailmastaan, vaan ryhtyisivät vapauduttuaan toimimaan puolueen hyväksi. Kaikkia puoluekoulun käyneiksi tiedettyjä tai siitä tuomittuja ei kuitenkaan suljettu sota-aikana turvasäilöön. Lisäksi yksi näistä seitsemästä tuomion jälkeen turvasäilöön joutuneesta vapautettiin jo kuukauden kuluttua.³⁷

Etnisyyden värittämiä vakoiluepäilyksiä

Vakoiluepäilyt olivat harvinaisia turvasäilöön johtaneita tekijöitä, vaikka vakoiluepäilyt olivat yleisiä sota-aikana. Edellä mainittua vakoilutuomion jälkeen turvasäilöön joutunutta naista lukuun ottamatta kyse oli yksittäisistä tapauksista. Muutaman naisen turvasäilöpäätökseen lisättiin SNS:n tai SKP:n toiminnasta kerättyjen tietojen rinnalle työsuhde välirauhanaikana neuvostoliittolaiseen uutiskirjeenvaihtajaan, laivanrakentajiin tai Neuvostoliiton lähetystöön.³⁸ Epäilyt vakoiluun värväämisestä perustuivat aineiston perusteella yksinomaan työnantajaan, eivät toiminnasta saatuihin näyttöihin.

Olga puolestaan (s. 1911) joutui turvasäilöön jatkosodan alussa ilman kuulusteluja sen jälkeen, kun Valpolle tiedottajaksi tarjoutunut nainen teki vakoilusta ja venäläismielisyydestä vihaavia ilmoituksia. Tapaus oli Valpolle kaikin puolin epäselvä. Turvallisuuspoliisissa pidettiin mahdollisena, että epärehellisiksi arvioituja ilmoituksia tehnyt nainen osallistuisi itse vakoiluun. Koska Olga asui yhdessä samojen epäilyjen kohteeksi joutuneen ja vakoilusta aiemmin tuomitun miehen kanssa, epäilyt otettiin niin vakavasti, että Olga joutui reiluksi vuodeksi turvasäilöön. Näytön epävarmuus heijastui myös Valpon sisäisiin erimielisyyksiin naisen vapauttamisessa. Vapauttamista puoltavaa kantaa vastaan asettui näkemys, jonka mukaan ”tyttölapsen käytös on alun alkujaan ollut röyhkeätä, väitteet valheellisia ja entisyys musta, joten pienen istumisen pitäisi olla vain opiksi”. Olgan tapauksessa huomio kiinnittyy myös siihen, että hän oli saanut Suomen kansalaisuuden avioliiton kautta. Venäläistaustainen nainen oli luonnehdinnoissa ”ryssä”, joten varmasti etnisyyksensä osaltaan vaikutti toimenpiteeseen.³⁹

Epäluulot venäläisiä kohtaan olivat yleisesti lisääntyneet jo talvisodan alla. Jatkosotaan tultaessa nämä ennakkoluulot saivat helpon kaikupohjan Valpossa, kun ne yhdistyivät jo ennestään viholliskuvaa hallinneeseen kommunisminvastaisuuteen ja uusiin antisemitistisiin piirteisiin.⁴⁰ Ennakkoluulojen taustalla oli myös Neuvostoliiton syksystä 1939 lähtien tosiasiallisesti lisääntynyt tiedustelutoiminta Suomessa, mistä johtuen Valpo ja puolustuslaitoksen valvontaosasto kiinnittivät erityistä huomiota venäläisiin ja muihin ulkomaalaisiin.⁴¹ Nämä epäluulot heijastuivat todennäköisesti siihen, että Olgan tavoin kaksi Suomen kansalaisuuden avioliiton kautta saanutta naista joutuivat turvasäilöön vanhojen vakoiluepäilyjen vuoksi ilman kuulusteluja. Toinen naisista (s. 1903) oli aiemmin tuomittu yrityksestä ilmaista valtiosalaisuuksia Neuvostoliitolle ja kuului tästä johtuen suojelupidätettävien listalle. Jos henkilömapiin aineisto on kattava, hänen talvisodan aikaisen turvasäilöpäätöksensä tueksi ei ollut muuta uutta epäilyä kuin tiedottajalta saatu tieto kanssakäymisestä erään kersantin isän kanssa.⁴² Toinen naisista (s. 1913) määriteltiin enemmän

seikkailevaksi, kevytkenkäiseksi ja miestuttavien kustannuksella eläväksi. Valpon sanavalinnat ja kommunistisuuden liittäminen naisten osalta kevytkenkäisyyteen, vapaaseen rakkauteen ja heikkoon moraaliin eivät olleet mitenkään poikkeuksellisia.⁴³ Suorien todistusten puuttuessa suhteet hämäräperäisiltä vaikuttaviin henkilöihin ja kielitunnit upseereille tulkittiin mahdollisesti vakoiiluun viittaaviksi heinäkuussa 1941. Aineiston perusteella naista ei ollut koskaan aikaisemminkaan kuulusteltu vakoiuuepäilyksiin liittyen, vaikka epäilyjä oli kertynyt useammalta vuodelta ja seuranta oli ollut intensiivistä. Turvasäilöperusteisiin jopa kirjattiin, että mikään ei varsinaisesti osoittanut sitä, että hän toimisi vakoilijana. Sitä vastoin valuuttakeinottelusta oli joitakin näyttöjä.⁴⁴

Lisäksi kolme naista joutui erinäisin perustein vakoiuuepäilyjen kohteeksi Petsamossa kesäkuussa 1941.⁴⁵ Jo syksyllä 1940 konsulaatin henkilöstön oli todettu harjoittaneen laajamittaista vakoiuua saksalaisten kauttakulun alettua, mutta näistä turvasäilöön joutuneista naisista vain yksi oli ollut konsulaatin palveluksessa keittiöapulaisena.⁴⁶ Naisten pidätysten ajankohta liittyi Valpon saksalaisilta saamiin tietoihin Neuvostoliittoon kohdistuneiden vihollisuuksien aloittamisajankohdasta 10.6.1941. Näiden kolmen tapauksen voikin tulkita liittyneen Valpon yhteistyöhön Saksan turvallisuuspoliisin kanssa, mitä Oula Silvennoinen kuvaa väitöskirjassaan *Salaiset aseveljet* (2008). Silvennoisen mukaan talvisodan terävöittävä kommunisminvastaisuus toi Valpon toimintaan uusia laillisuuden ylittäviä piirteitä ja suisti suomalaisen oikeusvaltion syvimpään kriisiin vuoden 1918 ja Lapuan liikkeen päivien jälkeen. Oikeusvaltion kriisi näkyi turvallisuuspoliisiyhteistyössä, ihmisloukkuksissa ja Valpon toiminnassa vankileireillä.⁴⁷

Turvasäilöön joutuneen Olgan tapaus ei ollut ainoa, jossa kansalaisen aktiivisuudella ja yhteydenotolla oli jonkunlainen rooli. Olgan tapauksessa ilmiannon tehnyt nainen päätyi Valpon tiedottajaksi, mutta tässä kansalaisten yhteydenotot tarkoittavat yksittäisiä nimettömiä ilmiantoja. Tällaiset ilmiannot voi tulkita Valpon kontrollia tukeneena epävirallisena sosiaalisena kontrollina erotuksena Valpolle tiedottajana tai tiedustelijana toimi-

neiden tekemistä ilmoituksista.⁴⁸ Laajemman henkilömapeista koostuvan tutkimusaineiston valossa sosiaalinen kontrolli oli sota-aikana ankarampaa kuin 1920–1930-luvuilla, jos sitä arvioi kansalaisten Valpolle tekemien ilmoitusten perusteella. Laajat ilmiannot sota-aikana olivat yleisiä koko Euroopassa.⁴⁹ Valpon saamat ilmiannot olivat naapureiden ja työtovereiden ilmoittamia epäilyjä asunnoissa järjestetyistä kommunistisista kokouksista, hämäräperäisistä vieraista, salaperäisiltä näyttävistä pakettien kuljetuksista ja kommunistisista mielipiteistä. Joidenkin kohdalla kansalaisten ilmoituksista saadut tiedot johtivat kuulusteluun, kotietsintään tai tietoja käytettiin osana turvasäilöperusteita.⁵⁰ Kansalaisten keskinäinen epäilevyys toisiaan kohtaan ja suoranaiseksi sota-ajan vakoojamaniaksi kehittynyt tarkkailu sai sytykkeitä epäluuloja suosivasta propagandasta ja näkyi suurena määränä poliiseille tehtyjä perättömiä ilmoituksia. Keskinäisten epäluulojen ja henkilökohtaisten antipatioiden värittämät ilmiannot kyseenalaistavat kansalliseen historiakuvaan juurtuneita käsityksiä sota-ajan yksimielisyydestä.⁵¹

Paatuneita kommunisteja ja sijaiskärsijöitä

Turvasäilöön sulkemisen yhtenä perusteena voitiin käyttää naisten kuulusteluissa ilmaisemaa ideologisuutta tai ”paatuneen kommunistin” käyttäytymistä. Leiman sai, jos esitti yhteiskunnan vastaisia mielipiteitä, kieltäytyi vastaamasta kysymyksiin tai piti aikaisempaa tuomiotaan syyttömästi saatuna.⁵² Raskauttavimmat mielipiteen ilmaisut liittyivät luonnollisesti siihen, jos ilmaisi kannattavansa aseellista vallankumousta tai ymmärsi Neuvostoliiton toimet.⁵³ Useimmat naiset pyrkivät kuitenkin kieltämään kytköksensä SKP:een ja järjestelmänvastaisuutensa kuulusteluissa.

Erään naisen tapausta pohdittaessa tuotiin esille, ettei naisen viimeaikaisesta toiminnasta ollut varsinaisesti tietoja. Kuulusteluissa Elisabeth (s. 1912) ei juuri puhunut, vaan esiintyi röyhkeästi: ”turhan takia te kirjoitatte, älkää olko pikkumainen, vaan lähettäkää minut turvasäilöön, jonne kuitenkin lähetätte.”

Yksi Valpon edustajista katsoi, että kyseessä oli ”paha naikkonen”, joka näyttöjen puuttuessa pitäisi silti vapauttaa. Kuitenkin Elisabeth joutui turvasäilöön, koska ylimieliseksi katsottu käytös arvioitiin niin merkittäväksi.⁵⁴ Huomionarvoista on myös, että vuonna 1934 valtiopetoksen valmistelusta tuomitun Elsan (s. 1898) kohdalla kahden eri kansalaisen tekemät ilmiannot ja Elsan aikaisempaa toimintaa koskevat tiedot todettiin riittämättömiksi perusteiksi turvasäilöön sulkemiseen. Kansalaisten ilmoitukset kuitenkin käynnistivät prosessin, joka johti lopulta turvasäilöön, koska kuulustelussa Elsa esitti mielipiteenään pitävänsä Neuvostoliiton järjestelmää hyvänä, epäili Suomen olevan matkalla fasismiin, eikä suostunut allekirjoittamaan kuulustelupöytäkirjan memoriaalia. Muita perusteita turvasäilöön sulkemiselle ei enää tarvittu.⁵⁵ Vastaavasti aikaisemmin tuomittu Selma (s. 1916) joutui turvasäilöön sen jälkeen, kun kaksi kansalaista oli ottanut hänet kiinni nähtyään hänen pudottavan lentolehtisiä postiluukuun ja kuulustelussa hän myönsi hyväksyvänsä aseellisen vallankumouksen. Turvasäilössä hän joutui olemaan vain alle puoli vuotta, sillä lentolehtisasiä yhdistettynä paria vuotta aikaisemmin saatuihin tietoihin puoluetoiminnasta riittivät tuomioon valtiopetoksen valmistelusta.⁵⁶

Joidenkin kohdalla turvasäilötoimenpide ajankohtaistui muualla kuin kuulusteluhuoneessa esitettyjen Neuvostoliittoa ihannoivien ja isänmaanvastaisuuteen liittyneiden puheiden vuoksi. Osan kohdalla tällaisia maanpuolustusta heikentävinä pidettyjä puheita käytettiin yhtenä lisäperusteena turvasäilöön sulkemiselle.⁵⁷ Pelkästään puheidensa vuoksi turvasäilöön joutui Valpon esityksestä vain muutamia naisia, joista esimerkiksi kahden katsottiin jatkosodan aikana levittäneen uskonnon varjolla sotaa vastustavaa propagandaa.⁵⁸ Arvioitaessa julkisesti esitettyjen puheiden roolia turvasäilöön sulkemisessa on samalla muistettava, että jatkosodan alla annettiin sotatilalain perusteella asetus, jolla kriminalisoitiin rauhattomuutta ja levottomuutta herättävien lausuntojen ja huhujen levittäminen.⁵⁹

Muutamassa tapauksessa turvasäilötoimenpiteen taustalla vaikutti ajattelu, jossa vangitsemisellä pyrittiin preventiivisesti rau-

hoittamaan aluetta tai hajottamaan tietyn ryhmän toiminta pois-tamalla ryhmän merkittävimäksi katsottu henkilö.⁶⁰ Esimerkiksi Valpon Turun osasto sovelsi tällaista ajattelua ehdottaessaan pääosastolle Kainon (s. 1912) sulkemista turvasäilöön:

[--] ehdottaen, että Kaino, jonka pöytäkirjasta ilmenevä toiminta epäilemättä ollut SNS:n toiminnan jatkamista, määrättäisiin sul-jettavaksi turvasäilöön, Kainoa, joka on ensolaisia kommunisteja, on entisyytensäkin perusteella pidettävä vaarallisena kommunistina ja jouduttuaan vaikuttamaan Raumalla, jossa kommunisteilla ei tällä hetkellä ole enää muita poliittiseen koulutukseen päteviä ohjaajia, on tarjolla vaara, että hän jatkuvasti ohjailee sikäläisiä sns-läisiä heidän opiskeluissaan.⁶¹

Tällainen aluenäkökulmaksi kutsumani peruste on voinut implisiittisesti vaikuttaa useampaan päätökseen, sillä Valpon talvisotaa edeltävien suojelupidätyssuunnitelmien mukaan vaarallisimpien kommunistien luokkaan tuli laskea ne, joilla olisi vaikutusta joukkoihin.⁶² Suoremmin aluenäkökulma näkyi muutamassa turvasäilöstä vapautumisen estävässä lausunnossa. Valpon paikallisosastot suhtautuivat joissakin tapauksissa negatiivisesti henkilön vapauttamiseen, koska vapauttamisen nähtiin vaikeuttavan alueella tehtävää puhdistustyötä kommunistisista aineksista tai alueen muilta toimijoilta oli saatu kiitosta henkilön turvasäilöön joutumisesta.⁶³

Lisäksi yksi vaikeasti selvitettävä näkökulma liittyy Valpon mahdolliseen pyrkimykseen vaikeuttaa naisen aviomiehen, sulhasen tai miespuolisen perheenjäsenen sodanvastaista toimintaa sulkemalla nainen turvasäilöön. Aineistosta voi joissakin tapauksissa huomata, että turvasäilötoimenpide ajoittuu esimerkiksi miehen etsintäkuulutukseen, piileskelyyn, epäilyyn desanttina tulosta Suomeen tai miehen toiminnan oikeuskäsittelyyn. Joidenkin naisten turvasäilötoimenpiteisiin saatettiin kirjata miespuolisen perheenjäsenen SKP:läisyys tai kommunistisuus perustelemaan naisen turvasäilöpäätöstä.⁶⁴ Turvasäilötoimenpide saattoi siis olla enemmän sidoksissa muihin tekijöihin kuin naisen

omaan epäilyttävään toimintaan – erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa tiedot naisten toiminnasta olivat vähäiset.

Esimerkiksi 1930-luvun alkupuolella kahdesti valtiopetosrikkoksista tuomitun ja vuosikymmenen puolivälissä yhteisrintamatoimintaan osallistuneen Ailin (s. 1913) turvasäilöön sulkeminen perustui epäilyyn siitä, että Aili olisi avustanut miestänsä junaradan räjäytyksessä vuonna 1942. Syyllisyydestä ei kuitenkaan ollut näyttöä. Valpossa pidettiin jopa mahdollisena, että hän oli yrittänyt pysyä koko sodan ajan erossa kommunistisesta toiminnasta. Vapauttaminen turvasäilöstä ei kuitenkaan voinut tulla kysymykseen ennen oikeuden päätöstä asiasta. Vuonna 1943 Valpon päällikölle kirjoittamassaan kirjeessä Aili muotoili asian seuraavasti:

Kun minut lokakuussa viime vuonna pidätettiin, niin tapahtui se käsitykseni mukaan mieheni tähden. Koska Tekin Herra päällikkö nimeen omaan sanoitte, että vaimon täytyy tietää mitä mies tekee. Kaikesta huolimatta asia on niin, etten vieläkään tiedä, että mitä mieheni on tehnyt ja mistä häntä syytetään. [--] Ellei minua rangaista uudelleen jo ennen kärsityistä asioista [--] Jos niin tapahtuu, silloin valtiotamme ei voida pitää oikeusvaltiona.⁶⁵

Ailille itselleen muodostunut käsitys hänen turvasäilönsä olonsa perusteista ja Valpon pohdinnat Ailin pysymisestä sota-ajan toiminnan ulkopuolella kuvaavat hyvin pakkotoimen kytkytymistä enemmän hänen miehensä toimintaan ja sen selvittämiseen.

Toinen valaiseva esimerkki on jatkosodan alla turvasäilöön joutunut Tyne (s. 1900). Naista pidettiin 1930-luvun alun maanalaisen toimintansa perusteella yhteiskuntajärjestyksen parantumattomana vihollisena, mistä johtuen hän joutui talvisodan aikana turvasäilöön. Välirauhan aikana Valpon henkilömappiin kertyi joitakin merkintöjä Tyynen osallistumisesta SNS:n toimintaan, mutta ratkaisevaa oli hänen oletettu yhteytensä Ruotsiin paenneen ja SKP:n organisaattoriksi epäiltyyn mieheensä. Tätä yhteyttä pidettiin niin merkittävänä, että turvasäilöpäätöstä tehtäessä jätettiin huomioimatta merkit Tyynen kehittyvästä mielisairaudesta. Turvasäilövuosien aikana Tyynen turvasäilötoverit

pyysivät Tyyneä vapautettavaksi mielisairauden vuoksi, mutta vapauttamisen aika koitti vasta marraskuussa 1943, kun nainen siirrettiin mielisairaalaan. Kymmenen päivää mielisairaalaan siirtämisen jälkeen Valpo yritti vielä kuulustella Tyyneä, mutta tuloksettoman keskustelun jälkeen kirjattiin, ettei hän pystynyt antamaan itsestään ymmärrettäviä tietoja.⁶⁶

Epävarmat ja pienet näytöt

Edellä on esitetty, että turvasäilöperusteet saattoivat perustua oletuksiin ja epäilyihin – toisaalta turvasäilöasetustekstikin viittaa perusteltuun olettamukseen. Kuitenkin joidenkin kohdalla voi pohtia, tekivätkö esimerkiksi 1930-luvun alkuun tai puoliväliin liittyneet tiedot puolue toiminnasta ja SNS:n jäsenyys heistä turvallisuusuhan sota-aikana, sillä puolue työstä passivoitumisesta tai syrjään jättäytymisestä on myös merkkejä.⁶⁷ Toki Valpolla ei myöskään ollut tiedossa kaikkea sitä, mitä tapahtui, ja osa turvasäilöön suljetuista naisista toimikin turvallisuuspoliisin tietoa aktiivisemmin puolueen hyväksi myös sota-aikana.⁶⁸ Lähes poikkeuksetta naiset ovat olleet hyvin vaiteliaita sota-ajasta niissä Kansan Arkistoon tallennetuissa muistelmissa, joita minulla on käytössä hieman alle 40:ltä turvasäilöön suljetulta naiselta. Usein muistelmissa todetaan sota-ajalta vain turvasäilöön joutuminen, mikä kertoo mahdollisesti vain siitä, mitä on haluttu muistaa.⁶⁹

Valtiollisen poliisin tapaa soveltaa turvasäilöasetusta kuvaa yhdessä henkilömapissa ollut lainaus, jonka mukaan ”turvasäilöön sulkemiseksi [ei] suurempia perusteluja tarvita vaan voidaan passittaa pienemmilläkin näytöksillä.”⁷⁰ Se, että turvasäilöperusteet sisälsivät arkoja ja salaisiksi luokiteltuja tiedustelutietoja, heijastui myös siihen, että turvasäilötoimenpiteen perusteita ei oltu halukkaita avaamaan kokonaisuudessaan niitä kysyvälle.⁷¹ Jos joidenkin naisten toiminnasta olisi ollut yksittäisiä tietoja enemmän näyttöjä, olisi se suurella varmuudella johtanut syytteesen valtio- ja maanpetosrikoksesta. Lähdeaineistossani yhdeksän naisen kohdalla on eksplisiittisesti ilmaistu näyttöjen vähäisyys tai

tiedusteluyhteyksien varjeleminen sen taustalla, että naiset joutuivat syytteen sijaan turvasäilöön. Perustellusti voidaan uskoa näin olleen kuitenkin useamman kohdalla, sillä monessa tapauksessa turvasäilöön sulkeminen tapahtui lopulta samoilla SKP:n toimintaan liittyneillä perusteilla, joita käytettiin sota-aikana myös tuomittaessa henkilöitä valtio- ja maanpetosrangaistuksiin. Turvasäilön voi näin ollen tulkita joidenkin kohdalla korvanneen oikeusteitse annetun rangaistuksen sota-ajan yhteiskunnassa. Edellä mainitun Ailin lisäksi neljä vakoilijan avustamisesta epäiltyä naista joutui turvasäilöön odottamaan oikeuskäsittelyä. Turvasäilö voidaan näissä tapauksissa nähdä rikosjuttuun liittyvänä pakkokeinona.⁷²

Turvasäilöasetus teki mahdolliseksi käyttää kontrollitoimen perusteena epävarmempia tietoja tai epäilyjä kuin syyttämistoimet olisivat vaatineet. Käytettyjen tietojen epävarmuus näkyi hyvin turvasäilöperusteiden sananmuodoissa: lienee ollut, ehkä, epäillään, tiettävästi, epäilemättä, erään tiedon mukaan, tarkistamattoman tiedon mukaan.⁷³ Tarkkuudeksi riitti esimerkiksi muotoilu: ”ollut hämäräperäisellä, ilmeisesti kommunistista sala toimintaa palvelleella matkalla Helsingissä lokakuussa 1941”⁷⁴ Epävarmoille tiedoille annettu merkitys konkretisoituu erityisesti Tyynen (s. 1908) melko epäselvässä tapauksessa. Tyne oli aikaisemmin tehnyt epämääräisinä ja mielikuvituksellisenä pidettyjä tiedotuksia Yleisesikunnalle ja Valpolle. Valpo määräsi Tyynen turvasäilöön Päämajan valvontaosaston pyynnöstä Neuvostoliittoa ylistävien puheiden ja lähinnä Tyynen itse kertomien desanttiyhteyksien vuoksi toukokuussa 1943. Jutut todettiin jo kuulustelun jälkeen mielikuvituksen tuotteiksi. Epävarmuus siitä, oliko puheet tehty viranomaisten harhauttamiseksi vai täysin mielikuvituksen hallinnan puutteesta, vaikutti siihen, että vapauttaminen tuli ajankohtaiseksi reilun vuoden säilössä olon jälkeen. Tyneä turvasäilössä kuulustellut etsivä ei pitänyt häntä täysin normaalina.⁷⁵

Turvasäilökriteereiden epävarmuuden voi nähdä analogiana kahden aikaisemman vuosikymmenen poliittisille oikeudenkäynneille, joissa ääriivasemmistolaisia tuomittiin valtio- ja

maanpetosrikoksista pitkälti EK-Valpon subjektiiviseen sävyyn kirjoittaman aineiston perusteella. Jukka Kekkosen mukaan näissä oikeudenkäynneissä oikeudenkäyntien poliittinen tarkoitushakuisuus ajoi puolueettoman oikeudenkäytön yli, mikä erotti oikeusvaltioihanteet oikeustodellisuudesta, loukkasi kansalaisten yhdenvertaisuutta lain edessä ja kavensi heidän perusoikeuksiaan.⁷⁶ Lars Björnen mukaan 1920-luvun kuluessa oikeudenkäyttöön vakiintui tapa, jossa langettavaan tuomioon ei tarvittu määriteltäviä tekoja, vaan ylimalkainen viittaus toimintaan ja tietoisuus järjestön tarkoituseristä riittivät syyllisyyden todentamiseen. Päätökset rakentuivat ainakin osittain todistamatta jääneiden olettamusten ja poliittisten arvioiden varaan. 1930-luvulla Turun hovioikeus ryhtyi pitämään jopa kommunistisen mielipiteen julkista ilmaisemista valtiopetoksen valmisteluna.⁷⁷

Turvasäilöasetustekstin väljyys antoi yksittäisille viranomaisille paljon tulkintamahdollisuuksia. Käytäntöjen epäyhtenäisyys näkyi siinä, että vastaavilla taustoilla ja tiedoilla osa päätyi turvasäilöön ja osa jäi vapaaksi. Valpon paikallisosastoilla ja Helsingin pääosastolla oli omat intressinsä saada tietyt henkilöt pois seurattavien listoiltaan tai pois lietsomasta yhteiskunnanvastaisia mielipiteitä. Paikallisosastojen ja pääosaston välillä, mutta myös sisällä, oli toisinaan eriäviä mielipiteitä turvasäilötoimenpiteen perusteiden täyttymisestä.⁷⁸ Erityisesti nämä keskustelut ilmentävät asetukseen liittyvien tulkintojen liukuvuutta ja toisaalta yksittäisen virkailijan vaikutusmahdollisuutta turvasäilöperusteiden määrittelyssä. Erityisen hyvin viranomaisen määrittelyvallan ja epävarmojen tietojen suhde tulee esiin eräässä tapauksessa, jossa turvasäilöön sulkemisen perusteita kritisoitiin Valpon sisällä liian rohkeasti kirjoitetuiksi. Perusteet muotoiltiin uudelleen ennen esityksen lähettämistä sisäministeriöön.⁷⁹

Yksittäisinä lisäperusteina turvasäilöperusteissa voitiin hyödyntää esimerkiksi tietoja siitä, että henkilö oli turvasäilössä olevan tai tuomitun toveri, kanssakäymisissä tunnettujen kommunistien kanssa, sanoittanut SNS:lle marssilaulun, anonut lupaa muuttaa Neuvostoliitolle luovutetuille alueille Moskovan rauhan jälkeen, anonut aikaisemmin passia Neuvostoliittoon, erotettu

työstään poliittisista syistä, suosinut työnantajana kommunisteja, laskenut seppeleen kommunistin haudalle, arvostellut naisten työpalvelua tai kuuleman perusteella kertonut arvostavansa Neuvostoliitossa viettämiään vuosia elämänsä parhaina.⁸⁰ Käytetyt perusteet kuvaavat hyvin Valpon käyttämää määrittelyvaltaa turvasäilökysymyksessä: kaikenlaiset henkilön kommunistisuutta Valpon näkökulmasta vahvistavat perustelut kelpasivat tarkoitukseen.

Turvasäilömahdollisuutta saatettiin pohtia sovellettavaksi myös näkökulmista, joihin asetusteksti ei antanut suoraa mahdollisuutta, mikä kuvastaa enemmän Valpon omia intressejä asetuksen hyödyntämisessä. Kotkan osasto ehdotti, että Helmiin (s. 1904) sovellettaisiin turvasäilöasetusta enemmänkin rangaistuksena aikaisemmasta SKP-toiminnasta: ”Kun viime aikaan saakka on noin toimelias ollut eikä tapojaan parantane, ja miehensäkin ryssän puolelta kaiketi yhä vehkeilyjään jatkaa, niin eikö – pienenä straffina aikaisemmasta SKP:n toimeliaisuudestaankin, joutaisi tämäkin turvasäilöön.” Kuitenkin Helmin kohdalla seuranta päätettiin jatkaa turvasäilöön sulkemisen sijaan, vaikka nainen oli kuulunut vaarallisimpien suojelupidätettävien joukkoon. Myöhemmin marraskuussa 1943 Helmin asunnosta pidätettiin tiedustelutietojen perusteella neuvostovakoilija.⁸¹ Vastaavasti ainakin yhden toisen naisen kohdalla turvasäilöä pohdittiin erityisesti siitä näkökulmasta, ettei häntä ollut saatu tuomittua aikaisemmasta SKP:n toiminnastaan. Naista ei kuitenkaan ehditty sulkea turvasäilöön, sillä hän alkoi piileskellä.⁸²

Vaihtelevat vapauttamiskäytännöt

Turvasäilöön sulkeminen ei tarkoittanut automaattisesti vankeutta koko sodan ajaksi. Sodan viimeisinä kuukausina turvasäilöön joutuneille pakkotoimi jäi lyhyeksi, mutta useimmille turvasäilöaika muodostui yli vuoden mittaiseksi. Erityisen pitkäksi vankeusaika koitui niille, jotka tuomion kärsittyään joutuivat suoraan turvasäilöön – enimmillään viiden tai kuuden vuoden

mittaiseksi. Näihin verrattuna kolmen viikon jälkeen raskauden perusteella vapautunut oli ainutlaatuinen poikkeus. Jälkimmäinen tapaus osoittaa myös toiminnan epäjohtonmukaisuutta, sillä turvasäilöperusteissa naisen oli kuvattu osoittaneen ”kiihkeää yhteiskunnanvastaisuutta”, eikä hän suinkaan ollut ainoa raskaana poliittisessa vankeudessa ollut.⁸³ Vapautumisen taustalla oli hänen miehensä tekemä vapautumisanomus. Monien turvasäilössä olleiden omaiset pyrkivätkin tekemään anomuksia viranomaisille ja kävivät puhumassa sisäministeriössä asti vapauttamisen puolesta. Useimmat turvasäilössä olleet tavoittelivat myös itse vapautumista kirjoittamalla vapautumisanomuksia sisäministeriöön tai Valpon päällikölle, jonka kannan tiesivät asiassa merkittäväksi.⁸⁴

Vapautumismahdollisuutta arvioitiin turvasäilössä pidetyissä kuulusteluissa ja vapauttamiseen kytkeytyi Valpossa monenlaisia asenteita. Turvasäilöstä vapautuminen oli yksiselitteistä lähinnä molempien rauhansopimusten jälkeen tai jos henkilö siirtyi suorittamaan tuomiota, jonka oli saanut turvasäilöön sulkemisen jälkeen. Muissa tapauksissa Valpo esitti vapautumisen ehtona aikaisempien tekojen tunnustamista, katumusta tai ideologista muutosta. Lisäksi tuli allekirjoittaa sopimus, jossa vapautuja sitoutui olemaan sekaantumatta yhteiskuntaa vahingoittavaan toimintaan. Aikaisemman toiminnan edes osittainen selostaminen oli katumuksen ja oman yhteiskuntakelpoisuuden todistamista ja teki sitoumuksesta uskottavan.⁸⁵ Useimpien vapautuminen evätettiin, koska Valpon mukaan anojat olivat edelleen kuulustelussa esittämiensä kantojen perusteella parantumattomia ja yhteiskunnalle vaarallisia kommunisteja.⁸⁶ Koska tunnustuksia ei saatu, useimmiten vapautuminen mahdollistui, jos turvallisuuspoliisi katsoi tapahtuneen jonkinlaista mielenmuutosta tai katumusta.⁸⁷ Mielenkiintoista on, että vaikka Alma (s. 1892) myönsi ainakin osittain piileskelevien puoluemiesten majoittamisen, häntä ei vapautettu, koska hänen ei katsottu katuvan osallisuuttaan. Kiinnostavaa tapauksessa on se, että kaksi vastaavien miesten avustamisesta yhtäläisillä tiedoilla turvasäilöön suljettua naista vapautettiin myöhemmin sillä perusteella, että perusteet olivat

heikkoja. Naisista kumpikaan ei aineiston perusteella tunnustanut.⁸⁸ On mahdollista, että joidenkin kanssa Valpo kävi kauppaa vapautumisesta. Turvasäilöön suljettujen naisten osalta tällaisesta on suoria viittauksia vain muutaman osalta. Vapauden hinnaksi määriteltiin tietojen kertominen jatkossa Valpolle.⁸⁹

Turkulaisen Katrin (s. 1901) esimerkki on monella tapaa kuvaava turvasäilöstä vapautumisen näkökulmasta. Turvasäilöön Katri oli joutunut kesäkuussa 1941 hänen aikaisempaa puolue-toimintaansa koskevien epäilyjen ja välirauhanaikaisen SNS-toimintansa vuoksi. Turun osasto käytti vapauttamista vastustavina argumentteina Katrin kiihkoilevaa luonnetta, työkavereiden kiinnijäämistä sabotaasijutussa sekä paikallisten kommunistien käyttäytymistä turvasäilössä kuolleen hautajaisten yhteydessä. Katria ei siis tarkasteltu vain yksilönä, vaan hänen potentiaalista vaarallisuuttaan verrattiin siihen kommunistien viiteryhmään, jota hän Valpolle edusti. Turun osasto kirjoitti pääosastolle tunteneensa jopa tyydytystä siitä, että Katri oli saatu suljettua turvasäilöön. Katrin vapautumisanomuksissa esittämänsä lojalisuutta yhteiskuntajärjestelmälle ei pidetty uskottavana. Kuitenkin joulukuussa 1943 Turun osasto viimein ehdotti Katria vapautettavaksi toteamalla:

Vaikkei Turun osasto ole mitenkään vakuuttunut, että Katrissa olisi tapahtunut jokin mielenmuutos – sellaista hän ei toki ole itsekään väittänyt – niin voi kuitenkin olla luultavaa, että 2½-vuotinen turvasäilössä olonsa on häneen sikäli vaikuttanut, ettei hän ainakaan sodan aikana uskaltaudu mihinkään valtion vastaiseen toimintaan. Hänen terveytensäkin lienee vankilassaolo jonkin verran vahingoittanut, niin että se kaivannee hoitamista.⁹⁰

Katrin tavoin myös joidenkin muiden kohdalla vapauttaminen tuli ajankohtaiseksi, koska kärsitty turvasäilöaika katsottiin riittäväksi varoitukseksi, vaikka varsinaisesta mielenmuutoksesta ei ollut saatu osoitusta. Rangaistuksen riittävyden perusteena käytettiin muutamassa tapauksessa ikää, poliittista yksinkertaisuutta sekä suopeaa asennetta vankeudessa tehtävää työskentelyä kohtaan.⁹¹ Sairaus oli ainakin osaperuste myös muutaman muun

vapauttamiselle.⁹² Sairausperusteita käsiteltiin kuitenkin hyvin vaihtelevasti, eivätkä ne kaikkien kohdalla taanneet vapaaksi pääsemistä, vaikka joillakin kyse oli vakavasta sairaudesta.⁹³ Kuten Katrin tapauksessa, vapauttamista arvioitiin joskus myös vertaamalla vangittua muihin toimijoihin. Vertailua tehtiin suhteessa asuintoveriin, työkavereihin, laajempaan alueelliseen perspektiiviin, kuten edellä olen jo esittänyt, tai toteamalla, että kyseessä ei lopulta ollut iso tekijä muihin verrattuna.⁹⁴ Aluenäkökulma on sikäli mielenkiintoinen, että Valpolla oli mahdollisuus määrätä vapautettava henkilö asumaan paikkakunnalla, joka ei olisi tunnettu kommunistisesta toiminnasta tai jossa vapautettavalla ei olisi aikaisempia kontaktejaan.⁹⁵ Muutaman kohdalla vapautuminen kytkeytyi ainakin osittain miehen toimintaan, sen selvittämiseen tai perheenjäsenen tunnettuun kommunistisuuteen.⁹⁶

Vapautumisnäkökulmasta kiinnostava esimerkki on turkulaisten sisarusten tapaus, joka kuvaa osaltaan käytäntöjen mielivaltaisuutta. Sisaruksista toinen katsottiin voitavan vapauttaa, koska hänen katsottiin osallistuneen vähemmän valtionvastaiseen toimintaan ja rangaistusajan saattoi katsoa riittäväksi. Lisäperusteena käytettiin sitä, että tuntui ”tarpeelliselta, että toinen tyttäristä pääsee hoivaamaan vanhaa, sairaalloista äitiään.”⁹⁷ Mielenkiintoisen argumentista tekee se, että useimmiten Valpo katsoi vapautusanomuksissa esitetyt perusteet perheen jäsenten auttamisesta valheellisiksi verukkeiksi.⁹⁸

Lopulta Valpon näkökulmasta turvasäilöstä vapautettavien kohdalla oli pitkälti kyse siitä, kenen sitoumuksen ja katumuksen aitouteen turvallisuuspoliisi katsoi voivansa luottaa. Osa varmasti allekirjoitti sopimuksen vain, koska tiesi sen vaikuttavan positii-visesti vapauttamiseen.⁹⁹ Muutaman vapautuminen estettiin, koska sitoumuksen tai vapautumisanomuksen rehellisyyttä epäiltiin. Toisaalta muutaman jatkosodan aikana vapautetun kohdalla saatiin myöhemmin uusia tietoja osallisuudesta tai he jäivät kiinni vapauttamisen jälkeen annetun olinpaikkarajoituksen rikkomisesta.¹⁰⁰

Mielivaltaisuutta poikkeuslain turvin?

Ennen tasavallan suojelulain säätämistä lokakuussa 1939 lakia perusteltiin eduskuntakeskusteluissa ulkopoliittisilla uhkakuville ja valtion turvallisuuden suojelulla. Lain vastustajat pelkäsivät sen suuntautuvan omaa poliittista viiteryhmäänsä vastaan ja rajoittavan kansalaisoikeuksia rauhan aikana. Olihan kysymys poikkeuslaista, joka mahdollisti tasavallan presidentille oikeuden antaa perustuslaissa säädettyjä kansalaisoikeuksia rajoittavia asetuksia.¹⁰¹ Perusoikeuksista poikkeaminen poikkeuslainsäädännön avulla oli Suomessa mahdollista 1970-luvulle asti, koska perusoikeuksien oikeudellinen merkitys oli rajallinen. Valtiolla ei ollut velvollisuutta aktiivisesti suojata ja edistää perus- ja ihmis-oikeuksia.¹⁰²

Suomen joutuminen sotaan pian tasavallan suojelulain säätämisen jälkeen asetti lain ja sen perusteella annetun turvasäilöasetuksen käytäntöön hyvin nopeasti. Poikkeuslainsäädäntöä käytettiin niitä henkilöitä vastaan, joiden pelättiin muodostavan uhan maanpuolustukselle tai maan suhteille muihin valtioihin. Käytännössä tämä tarkoitti suurimmaksi osaksi aikaisemmin valtionvastaisena pidettyyn toimintaan osallistuneita tai siitä tuomittuja, jotka sota-aikana tavalla tai toisella osallistuivat SKP:n tai SNS:n toimintaan tai puhuivat hallituslinjan vastaisesti. Tarve järjestyksen ylläpitoon poikkeusoloissa ajoi kuitenkin monissa turvasäilötapauksissa oikeusvaltioihanteiden kunnioittamisen ohii: Kaikille ei kerrottu turvasäilötoimenpiteen perusteita tai annettu kuulustelumahdollisuutta ennen turvasäilöön sulkemista. Lisäksi päätös saattoi pohjautua vähäisiin, epävarmoihin tai muihin kuin henkilön omaan toimintaan liittyviin tietoihin. Turvasäilöön joutuminen tai sieltä vapautuminen ei ollut myöskään ennustettavaa, sillä Valpon virkailijat määrittelivät perusteita hyvin tapauskohtaisesti. Selkeästi muotoiltua turvasäilöön sulkemisen kriteeristöä ei ollut. Valpon sisällä käydyt keskustelut turvasäilötoimenpiteen tarpeellisuudesta, muutamat nopeat vapauttamiset sekä turvasäilökäytäntöjen vaihtelu kuvastavat hyvin määrittelyvallan monitulkintaisuutta ja mielivaltaisuutta. Valittujen toimenpitei-

den kirjavuus ja Valpon herkkyyt sota-ajan varotoimenpiteeksi tarkoitettun turvasäilöasetuksen käytössä ilmentävät selkeästi Valpon henkilökunnan asenteita ja maailmankuvaa: kommunistit nähtiin sota-ajan yhteiskuntaa todellisesti uhkaavana vaarana.

Turvasäilöasetuksen soveltamiseen kytkeytyneessä Valpon määrittelyvallassa voi nähdä samaa taipumusta ylitulkintoihin, mikä oli ollut ominaista turvallisuuspoliisin toiminnalle jo parin vuosikymmenen ajan sen valvoessa, määritellesä ja pyrkiessä rajoittamaan koettua kommunisminvaaraa. Perustellusti voi kysyä, oliko turvasäilöpäätös joidenkin kohdalla täysin liioiteltu toimenpide. Kysymys liittyy samalla laajempaan pohdintaan siitä, miten valtion etu suhteutuu demokratia- ja oikeusvaltioperiaatteisiin kriisiaikana. Turvasäilöasetusta tarvittiin varmasti ennaltaehkäisemään epätoivottua käyttäytymistä ja sotaa vastustavia ääniä, mutta varsinaisesti sodankäyntiin ja siihen liittyneisiin päämääriin turvasäilöön liittynyt pakkovalta tuskin vaikutti merkittävästi.¹⁰³

Sotien jälkeen 145 turvasäilöön joutunutta naista haki ja sai valtiolta korvausta menetetyistä työansioistaan.¹⁰⁴ Mielenkiintoista olisi tietää, miten naiset kokivat tällaisen rahallisen hyvityksen ja menneisyyden sovituksen.

Viitteet

- 1 Asetus henkilökohtaisen vapauden rajoittamisesta, asetus 444/1939, Suomen asetuskokoelma, KA; Nuorteva 1987, 64.
- 2 Talvisodan aikana turvasäilöön suljettiin Valpon esityksestä yhteensä 155 henkilöä ja lääninhallitusten esityksestä 44. Asiamappi (tästä lähtien amp) 2968; EK-Valpo, Kansallisarkisto (tästä lähtien KA); Rentola 1994, 184. Aineistossani ei ole yhtä kattavaa dokumenttia lääninhallitusten toiminnasta jatkosodan osalta. Aineistossa on ainoastaan maininta kymmenestä lääninhallitusten turvasäilöön sulkemasta. Amp 2970, EK-Valpo, KA.
- 3 Ks. esim. Nuorteva 1987; Hietaniemi 1989; Rentola 1994; Näre 2008; Sana 2003. Ulla-Maija Peltosen antologia *Naisia turvasäilössä* (1989) kokoa yhteen kolmen sota-aikana turvasäilöön joutuneen naisen vankilakirjeenvaihtoa sekä 1980-luvulla Kansan Arkistoon tallennetut muistelmat, mutta ei ole varsinainen tutkimus. Kirsi Mäen pro gradu -tutkielmaa *Valtion turvallisuudelle vaarallisia naisia* (2001) ja sen perusteella tehtyä artikkelia (2002) voi pitää ensimmäisinä tutkimuksellisia katsauksina sota-ajan poliittisista naisvangeista. Turvasäilötapausten (108) käsittely keskittyy kuitenkin lähinnä naisten sosiaalisiin taustoihin turvasäilöön johtaneen toiminnan käsittelyn jäädessä pintapuoliseksi. Lähteenään Mäki on käyttänyt Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilan vankien vastaanottolehtiä ja muutamia poliittisten vankien muistelmia.
- 4 Ks. esim. Rentola 1994, 184–186, 333; Sana 2003, 103–104, 139; Tepora 2015, 203.
- 5 Rentola 1994, 184–185; 189–190, 376–378, 451–452; Nevakivi 1989, 14–15; Silvennoinen 2008, 38–39. Jukka Kulomaan mielestä jatkosodan aikainen vastarintatoiminta oli Kimmo Rentolan kuvaamaa hajanaista toimintaa vielä vaatimattomampaa puuhastelua ja näpertelyä. Kulomaa 1995, 429–430 viite 536.
- 6 En tarkastele artikkelissani turvasäilöön suljettuja ulkomaalaisia naisia, sillä ulkomaalaisten turvasäilöön sulkemisesta annettiin erilliset määräykset ja ulkomaalaisten valvontaan liittyi muutenkin omat erityisvaltuutensa ja erilliset ohjeistukset. Ks. esim. Hietaniemi 1989, 82 viite 14; Sana 2003, 99–100, 146.
- 7 Elokuussa 1919 perustetun Etsivän keskuspoliisin ja joulukuussa 1937 Valtiolliseksi poliisiksi nimetyn turvallisuuspoliisin itseymmärrys liittyi niin kutsutun valkoisen Suomen arvojen puolustamiseen vuoteen 1945 asti. Toiminnassaan se oli lähinnä kiinnostunut suomalaisen kommunismin edustajista, joiden nähtiin uhkaavan yhteiskuntarauhaa. Oikeistoradikalismien torjunnassa sen rooli oli vähäinen ja osa etsivistä esimerkiksi tuki Lapuan liikettä. Ks. esim. Lackman 2009, 204, 211, 216, 224–226; Lackman

- 2007, 214–215, 222–223, 230–238, 274–275, 279–280, 283; Siltala 1985, 26, 342–347, 385; Silvennoinen 2008, 55, 58–62.
- 8 Suomalaisen kommunismin synnystä ja viholliskuvien kontekstista: ks. esim. Saarela 1996, 11, 15, 21–25, 362.
  - 9 Hietaniemi 1989, 65–66. Ks. myös Marko Tikan artikkeli tässä teoksessa.
  - 10 Artikkelii liittyy tekeillä olevaan väitöskirjaani EK-Valposta ja sen valtio- ja maanpetoksellisesta toiminnasta epäilemistä naisista vuosina 1919–1944. Työssä hyödynnän päälähteenäni n. 880 Valpon suomalaisista naisista tekemää henkilömappia.
  - 11 Rentola 1994, 9, 23–24, 64–65, 87, 112–115, 154–155, 189; Nevakivi 1989, 15–16; Hietaniemi 1989, 70; Aatsinki 2007a, 284, 286–289; Tepora 2015, 58–59, 94–95; Silvennoinen 2008, 38.
  - 12 Hentilä 2018, 191–198, 207–208; Soikkanen 1984, 371, 387–389; Tepora 2015, 12–13.
  - 13 Rentola 1994, 336, 340–350; Aatsinki 2007b, 291–292, 297–300; Silvennoinen 2008, 38–39; Nuorteva 1987, 80.
  - 14 Turvasäilöön suljetuista naisista 129:sta on tehty henkilömappi, ja 33 naista olen jäljittänyt asiamapeista.
  - 15 Talvisodan alla pidätettiin yhteensä 272 henkilöä, joista valtaosa oli aiemmin valtio- tai maanpetoksesta tuomittuja. Tavoitteena oli saada tietää, miten sodanuhka vaikutti kommunistien mielialoihin. Suurin osa vapautettiin vielä tässä vaiheessa. Talvisodan aikana turvasäilössä oli yhteensä 199 Suomen kansalaista. Vaikka määrä oli suhteellisen pieni, osa Valpon päälliköistä oli sitä mieltä, että osa pidätyksistä oli turhia. Hietaniemi 1989, 65–69. Jatkosodan aikana turvasäilössä istui korkeimmillaan reilu neljäsatä henkilöä, mutta tarkkaa lukemaa turvasäilössä olleiden kokonaismäärästä ei ole esitetty. Vuosien 1940–1944 välillä poliittisista rikoksista tuomittiin yhteensä 493 henkilöä. Nuorteva 1987, 104, 180, 216.
  - 16 Luvussa on huomioitava, että Valpon asiamapeista jäljitettyjen naisten osalta tietoa ei ole mahdollista saada. Jatkosodan alla tehdyistä pidätyksistä: Rentola 1994, 333; Nuorteva 1987, 104.
  - 17 Lainauksen hakasulkeet kirjoittajan lisäämät. Henkilömappi (tästä lähtien hmp) 4117; lainaus Valpon sisäisestä kirjeestä B:lle 8.4.1942, EK-Valpo, KA.
  - 18 Rislakki 1985, 29.
  - 19 Talvisodan aikana: hmp 1959; A3627; A3409; A3030; A1904. Jatkosodan aikana: hmp A2060. Jatkosodan aikana kymmenen naista joutui turvasäilöön kärsittyään ennen sota-aikaa annetun tuomion: hmp 1202; A3885; A2559; A2751; A3466; A3463; A2002; A2976; A3666; A3641, EK-Valpo, KA.
  - 20 Silvennoinen 2008, 347–348, 356.

- 21 Sodanaikaisen toiminnan liittyminen kokonaan tai osittain ammatillisen toiminnan oppositiolinjaan: hmp 3122; 1303; 4241; A1785; A3030; A2720; amp 2969; 2970, EK-Valpo, KA. Turun hovioikeus totesi muutamissa oikeusjutuissa sodan aikana ammatillisen oppositioiminnan rangaistavaksi teoksi: hmp 4241, EK-Valpo, KA. SNS:n tulluta lakkautetuksi joulukuussa 1940 Valpo arvioi ay-liikkeen toiminnan muodostuneen kommunistien työskentelymuodoksi: hmp 1303, EK-Valpo, KA. Ks. myös Viranomaiset puhdistivat kommunisteja puolustuslaitokselle töitä tekevästä tehtaista jo ennen jatkosodan alkua. Aatsinki 2007b, 300–301.
- 22 Ks. esim. hmp 4190; 4086; 4151; 4306; 3657; 1489; 1619; 3737; 4208; 4338; A3276; A4337; A3500; A2904; A2784; A3249; A2703; A4265; A3099; A3686; A3947; A3723; A3525; A3979; A1605; B4629; amp 2969; 2970, EK-Valpo, KA.
- 23 Talvisodan aikana: hmp A494; A2904; A3267; A3276; A3055; A3500, EK-Valpo, KA. Jatkosodan aikana: hmp 3737; 4153; 4190; A1962; A2748; A2808; A3515; A4316, EK-Valpo, KA.
- 24 SKVL viittaa muutamasta henkilöstä koostuneeseen SKP:n poliittiseen johtolimeen. Luodakseen mielikuvaa kommunisteja laajemmasta vastarinnasta he esiintyivät Suomen Kansan vapauden liiton nimellä. SKVL:oa ei siis varsinaisesti ollut olemassa, vaan se oli mielikuvituksen tuote. Rentola 1994, 348–350.
- 25 Hmp A681; A4123; A2720; A3030; A2842; A4254; amp 2970, EK-Valpo, KA.
- 26 Ks. esim. hmp 3154; 2190; 1886; 2496; 1959; A3806; A3674; A3319; A4006; A4008; A2326; A1785; A2238; A4210; A4277; A2051; A3578; A3011; A899; A2744; A3669; A3730; A2607; A3960; A2790, EK-Valpo, KA; Mäki 2001, 45; Mäki 2002, 68. ks. myös Näre 2008, 255.
- 27 Rentola 1994, 218–220, 242–247, 263–264; Kinnunen 1998, 35–63.
- 28 Hmp A3627, EK-Valpo, KA.
- 29 Hmp 127, EK-Valpo, KA.
- 30 Hmp 2496, EK-Valpo, KA.
- 31 Hmp A3774, EK-Valpo, KA.
- 32 Hmp 1962, EK-Valpo, KA.
- 33 Peltonen 1989, 214–216, 123–125.
- 34 Hmp 4086; 2397; 1202; 3641; A3666; A2976; A2278; A2709; A1753; A4207; A2002; A3463; A3466; A2751; A3960; A2559; 4126; 4209; A4207; A3454; A4062; A3249; A3885, EK-Valpo, KA.
- 35 Hmp 2397; lainaus ilmoituksesta numero 199/5.11.1944, EK-Valpo, KA.
- 36 Hmp 3641; A3666; A2002; A3463, A3466; A2751; A3960, EK-Valpo, KA.

- 37 Vapautui joutumatta turvasäilöön: hmp A3952, A1942, A94, A3720, EK-Valpo, KA. Turvasäilön välttäneistä Lenin-koulun käyneistä naisista: Krekola 2006, 200–202, 369–370, 370 viite 83.
- 38 Hmp 4328; A4183; 4258; A494, EK-Valpo, KA.
- 39 Olga joutui kesäkuussa 1944 uudelleen turvasäilöön huhujen levittämisestä ja yhteiskuntajärjestyksestä vastustavista puheista. Hmp 4130; lainaus tunnuksettomasta dokumentista, joka alkaa ”Tämä Olga”; hmp 4289; A3561, EK-Valpo, KA.
- 40 Tepora 2015, 48; Silvennoinen 2008, 194–195. Turvasäilöön joutuneiden ulkomaalaisten joukossa oli henkilöitä, jotka joutuivat turvasäilöön lähinnä venäläisyytensä perusteella ilman, että heitä vastaan oli esitetty muita perusteita. Sana 2003, 104, 139.
- 41 Ks. esim. Panschin 2018, 51–53, 150, 193–196.
- 42 Hmp 3612; amp 2970, EK-Valpo, KA. Örnulf Tigerstedt on propagandatarkoituksiin luodussa ja Valpolle omistamassaan kirjassa kuvannut naisen tuomioon johtaneessa tapauksessa GPU:n houkutuslinnuksi. Tigerstedt 1943, 113–115.
- 43 Katainen 1998, 106–107; Katainen 2005, 131.
- 44 Hmp A3954, EK-Valpo, KA. Edellä mainituista vakoilutapauksista ei ole löydettävissä lisätietoja EK-Valpon vakoilua ja vakoiluepäilyjä käsittelevistä asiamapeista.
- 45 Amp 2969; 2970; hmp A4281, EK-Valpo, KA.
- 46 Sana 2003, 168.
- 47 Silvennoinen 2008, 42–43, 179–180, 416 viite 485, passim.
- 48 Sosiaalisesta kontrollista ks. esim. Emsley, Johnson & Spierenburg, 2004. Ilmiannot viittaavat kansalaisten valtiolle tekemiin spontaaneihin tiedotuksiin kanssaihmisistä ja heidän tekemisistään. Näistä ilmiannoista erotetaan erilaisissa tiedottajasuhteissa salaiseen poliisiin olevien (*informer*) ilmiannot ja tiedotukset. Jälkimmäisessä kyse on usein säännöllisestä ja palkatusta toiminnasta. Fitzpatrick & Gellately 1996, 747–749, 763.
- 49 Fitzpatrick & Gellately 1996, 762.
- 50 Sotavuosina tehtyjä ilmiantoja: ks. esim. hmp 4190; 4086; 4258; 4133; A494; A3960; A1962; A3515; A4316; A3875; A3947; A2748; A3168; A2278; A3247, EK-Valpo, KA.
- 51 Hietaniemi 1989, 71, 73; Tepora 2015, 39, 45, 197–198, 206, 208, 210–211.
- 52 Ks. esim. hmp 1303; 4190; 4065; 4117; A3267; A4274; A1813; A3804; A2748; A4316; A4277; A4062; A2842; A2703; A3730; A3979; A4019, EK-Valpo, KA.
- 53 Ks. esim. hmp 4086; A2744; A1605; A2326; A2904; A2709; A3686, EK-Valpo, KA.

- 54 Mielenkiintoisesti Elisabethin kohdalla SNS-tiedot, jotka olivat merkittävämpiä, kuin joillakin muilla aikaisemmin SKP:n toiminnasta tuomituilla, eivät suoraan riittäneet turvasäilöön. Hmp A3669; suora lainaus otsikottomasta ilmoituksesta 31.12.1940, EK-Valpo, KA.
- 55 Hmp A3247, EK-Valpo, KA.
- 56 Hmp A3686, EK-Valpo, KA.
- 57 Hmp 4329; 4306; 4258; 4296; 4130; 1959; 4338; A3219; A3027; A3578; A3875; A3274; A3048; A4281; A2744; A3168; A3463; amp 2968; 2969; 2970; 2973, EK-Valpo, KA.
- 58 Amp 2969; 2970, EK-Valpo, KA. Jo talvisodan aikana huomiota oli kiinnitetty uskonnon varjolla tehtävään pasifistiseen sananlevitykseen. Sanoma ei ollut neuvostomielistä. Joitakin uskonnon varjolla ”kiihotusta” levittäneitä haastettiin myös sotaioikeuteen. Tepora, 2012, 71–72.
- 59 Asetus kiellosta antaa eräänlaisia tietoja ja levittää huhuja, asetus 479/22.6.1941, Suomen asetuskokoelma, KA. Esimerkiksi Päämajan valvontaosasto tutki jatkosodan aikana 213 henkilön osallisuutta huhujen levittämiseen ja valtiolliseen kiihotukseen. Panschin 2018, 187–188.
- 60 Hmp A3806; A3048, EK-Valpo, KA.
- 61 Hmp A3806; lainaus Valtiollisen poliisin Turun osaston viestistä Valtiollisen poliisin pääosastolle 18.4.1941, EK-Valpo, KA.
- 62 Hietaniemi 1989, 67–68.
- 63 Hmp 4209; A4006, EK-Valpo, KA.
- 64 Ks. esim. hmp A4265; 4264; 4306; A2808; A3804; A1904; A4209; A3979; A4337; A3276; A3409; A3276; A3612; A3249; A3168; A4196; A2904; A3055; A3226; 187 Turku; amp 2969, EK-Valpo, KA. Ks. myös Rentola 1994, 185; Mäki 2001, 45; Mäki 2002, 68.
- 65 Hmp A2955; lainaus Ailin lähettämästä kirjeestä ”Herra Valtiollisen poliisin päällikkö” 20.6.1943, EK-Valpo, KA.
- 66 Hmp 1959, EK-Valpo, KA.
- 67 Kaksi Lenin-koulun käynnyttä passivoitui puolueutyössä. Toinen ennen sota-aikaa ja toinen sota-aikana. Krekola 2015, 200–202. ks. myös Peltonen 1989, 61; Katainen 1998, 136–139.
- 68 Vrt. esim. henkilömäpin tiedot ja muistelmat: hmp A1962, EK-Valpo, KA; Peltonen 1989, 214–216. Vastaavasti vaikuttaa siltä, että Valpo ei tiennyt esim. Lyyli Heinosen ja Helmi Karvososen osallistumisesta välirauhanaikaiseen SKP:n johtoelimeen, sillä joukkoon ei Kimmo Rentolan mukaan osunut tiedottajia. Valpo varjosti naisia, mutta tarkkaa tietoa toiminnasta ei saatu. vrt. hmp 1303; A2784, EK-Valpo, KA; Rentola 1994, 215–217.
- 69 Kansan Arkisto 1B, 3E, 5, 6C.

- 70 Lainauksen hakasulkeet kirjoittajan lisäämät. Hmp A1785; lainaus otsikoimattomasta dokumentista 10.12.1940, EK-Valpo, KA.
- 71 Hmp A3772, EK-Valpo, KA.
- 72 Amp 2968; 2969; 2970, EK-Valpo, KA; Linstedt 1999, 95–96 viite 89. Kolmen naisen osalta kyse oli vakoilija Jäniksen avustamisesta. Vakoilija Jäniksen tapauksesta tarkemmin ks. Haapanen 2012, 335–337.
- 73 Ks. esim. hmp A3772; A4196; A4281; A4123; A3099; A3219; A2955; A4265; A3027; A2703, EK-Valpo, KA.
- 74 Lyhennysote sisäasiainministeriölle KW1.23.3.-43, hmp A4196, EK-Valpo, KA.
- 75 Hmp A3929; amp 2970, EK-Valpo, KA.
- 76 Oikeusvaltion keskeisiin tunnusmerkkeihin kuuluvat tuomiovallan erottaminen toimeenpano- ja lainsäädäntövallasta, yhdenvertaisuus lain edessä, legaliteettiperiaatteen mukainen oikeus tuomita vain laissa säädettyistä rikoksista laissa säädetyn rangaistuksen ja kansalaisyhteiskunnan oikeudet. Kekkonen 2013, 124–128, 139–140, 167.
- 77 Björne 1977, 52, 67–68, 106–108, 138–142, 144–162, 277–278; Kekkonen 2013, 124–127, 139, 167; Kekkonen 1996, 235.
- 78 Ks. esim. hmp 3657; 4186; 4239; A3304; A3186; A4062, EK-Valpo, KA.
- 79 Myöhemmin naisen toiminnasta saatiin raskauttavaa tietoa, mutta sitä ei ollut vielä päätöshetkellä. Hmp A3875, EK-Valpo, KA.
- 80 Ks. esim. hmp 4296; 2970; 4126; A1962; A3219; A1813; amp 2970, EK-Valpo, KA.
- 81 Helmi tuomittiin maanpetoksesta kuolemaan. Hmp 4029; lainaus B:lle osoitetusta otsikoimattomasta viestistä 21.1.1941; amp 2970, EK-Valpo, KA. Presidentti armahti Helmin tuomiostaan. Haapanen 2012, 450.
- 82 Hmp A4327, EK-Valpo, KA.
- 83 Amp 2973, EK-Valpo, KA.
- 84 Valpon kannan merkityksen tietäminen: hmp 4264; A3466; A3030, EK-Valpo, KA.
- 85 Ks. esim. hmp 1886; 3657; 4117; 4241; A3219; A3578; A2976; A3099; A1962; A4019; A3666; A3409; A3466; A2559; A4062, EK-Valpo, KA; Parkkari 1993, 129–130.
- 86 Ks. esim. hmp 1303; 3154; 4126; A494; A1785; A3319; A2790; A1962; A2060; A2784; A4123; A3099; A3011; A3804; A2744; A3669; A2002; A2842; A2703; A3730; A1781; A2808, EK-Valpo, KA.
- 87 Ks. esim. hmp 67 Oulu; 4241; 4264; A3466; A3666; A4019; A3409, EK-Valpo, KA.
- 88 Hmp 4208; 1489; A4274, EK-Valpo, KA.
- 89 Hmp 187 Turku; A4006; A2559, EK-Valpo, KA; Linstedt 1999, 334–335.

- 90 Hmp A4186; lainaus Valtiollisen poliisin Turun osaston kirjelmästä Valtiollisen poliisin pääosastolle 13.12.1943, EK-Valpo, KA.
- 91 Ks. esim. hmp 4209; 4117; A4196; A2955; A4186; A2607; A3048; A3030; A4270; A4077; B4629, EK-Valpo, KA.
- 92 Hmp 4241; A3463; A2607; A4186; A3500; A3219; A3226, EK-Valpo, KA.
- 93 Ks. esim. hmp 4153; 4258; A1605; A4210; A3319; A2790; A4316; A1605, EK-Valpo, KA.
- 94 Hmp A1904; A4207; A2720; A4186; A4077; 4209; A4008; A4006; 4190; 4086; 4151; 4117; A2326; A3276; A4277; A2607, EK-Valpo, KA.
- 95 Ks. esim. hmp A3806; 4190; A3267, EK-Valpo, KA; Mäki 2002, 68.
- 96 Hmp 4130; A3612; A4265; A2051; 4264; A3249; 4209; A2051, EK-Valpo, KA.
- 97 Hmp A4123; lainaus Valtiollisen poliisin Turun osaston kirjelmästä Valtiollisen poliisin pääosastolle 12.1.1944, EK-Valpo, KA.
- 98 Hmp 4190; 4086; 4126; A4006; A2060; A2559; A3099; A3669, EK-Valpo, KA. Yksi päätettiin vapauttaa ainakin osittain lastenhoidollisten syiden vuoksi: hmp 3657, EK-Valpo, KA.
- 99 Hmp A4077, EK-Valpo, KA.
- 100 Sitoumuksen aitouden epäily: hmp 4153; A4183; A3806, EK-Valpo, KA. Sitoumuksen aitoutta epäiltiin, mutta henkilö vapautettiin sillä perusteella, että sitoumuksen aitous haluttiin nähdä käytännössä: hmp A3168. Kuulus-teltiin myöhemmin valtio- ja maanpetosrikokselliseen toimintaan liittyen / siitä epäily: hmp 4328; A3666; A4265; A3030, EK-Valpo, KA. Olinpaik- karajoituksen rikkominen: hmp 4190; 67 Oulu; A3806; A4270; A4281, EK- Valpo, KA.
- 101 Nuorteva 1987, 41–43; Kostiainen 2011, 1–2, 128; Soikkanen 1984, 367–368.
- 102 Jyränki 2003, 464–466.
- 103 Olen soveltanut tässä Janne Flyghedin väitöskirjassaan *Rättsstat i kris* (1992) esittämää tulkintaa. Ruotsissa sodanaikaiset kontrollipoliittiset toimenpiteet valtiovastaisesta toiminnasta epäiltyjä kohtaan tekivät demo- kraattisen oikeusvaltion periaatteista suhteellisia. Toimenpiteet olivat Flyghedin näkemyksen mukaan varmasti tarpeellisia, kun niitä tarkastelee osana valtion sodanaikaista politiikkaa, jonka tavoitteena oli pitää valtio sodan ulkopuolella ja ylläpitää hyviä suhteita ulkovaltoihin. Eri kysymyk- seksi Flyghed kuitenkin nostaa sen, vaikutettiinko pakkotoimenpiteillä sii- hen maan pysymiseen sodan ulkopuolella. Flyghed 1992, 502, 512–513.
- 104 Valtiovarainministeriön 1 arkisto Bc:5, KA. Yhteensä 1 400 henkilölle (nai- sia 30 %) myönnettiin korvauksia turvasäilöön sulkemisen tai poliittisen vankeuden perusteella. Mäki 2001, 38. Korvauksista yleisellä tasolla: Nuor- teva 1987, 222–223.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA)

EK-Valpo henkilömapit (hmp)

EK-Valpo turvasäilötoimenpiteitä käsittelevät asiamapit (amp) 2968, 2969, 2970, 2973

Valtiovarainministeriön 1 arkisto Bc:5 (Mikkelin toimipiste)

Suomen asetuskokoelma, N:o 444/30.11.1939 Asetus henkilökohtaisen vapauden rajoittamisesta tasavallan suojelulain nojalla

Suomen asetuskokoelma, N:o 479/22.6.1941 Asetus kiellosta antaa eräänlaisia tietoja ja levittää huhuja

Kansan Arkisto

Muistelmia kokonaisuuksista 1B, 3E, 5, 6C

Kirjallisuus:

Aatsinki, Ulla (2007a): Laittomuuden vuosikymmen – vasemmiston toiminta 1930-luvulla. Väli rauhasta jatkosotaan. Teoksessa Ulla Aatsinki, Mika Lampi & Jarmo Peltola (toim.), *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press, Tampere, 234–289.

Aatsinki, Ulla (2007b): Järjestäytyminen väli rauhan aikana. Teoksessa Ulla Aatsinki, Mika Lampi & Jarmo Peltola (toim.), *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press, Tampere, 291–302.

Björne, Lars (1977): ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...” *Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939*. Suomalainen lakimiesyhdistys, Vammala.

Emsley, Clive & Johnson, Eric & Spierenburg, Pieter (toim.) (2004): *Social Control in Europe 1800–2000* Volume 2. Ohio State University Press, Columbus.

Fitzpatrick, Sheila & Gellately, Robert: Introduction to the Practices of Denunciation in Modern History. *The Journal of Modern History* 68 (4), 747–767.

Flyghed, Janne (1992): *Rättsstat i kris: spioneri och sabotage i Sverige under andra världskriget*. Federativs, Tukholma.

Haapanen, Atso (2012): *Viholliset keskellämme – Desantit Suomessa 1939–1944*. Minerva, Helsinki.

- Hentilä, Seppo (2018): *Pitkät varjot: muistamisen historia ja politiikka*. Siltala, Helsinki.
- Hietaniemi, Tuija (1989): Valtiollinen poliisi ja talvisota. Teoksessa Jukka Neva-kivi, Tuija Hietaniemi & Leena Riska (toim.), *Tuntematon talvisota*. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos, Helsinki, 65–84.
- Jyränki, Antero (2003): *Valta ja vapaus: valtiosääntöoikeuden yleisiä kysymyksiä*. Kolmas, uudistettu laitos. Talentum, Helsinki.
- Katainen, Elina (1998): Kommunistit ja 1920-luvun uusi nainen – Betty Pel-tosen tarina. Teoksessa Joni Krekola, Raimo Parikka, Tauno Saarela & Anu Suoranta (toim.), *Aave vai haave*. Työväen historian ja perinteen tutkimuk-sen seura, Helsinki, 101–150.
- Katainen, Elina (2005): Punaisen amatonin jäljillä. Teoksessa: Marita Jalkanen (toim.), *Elämää arkistossa: Kansan arkisto 60 vuotta*. Yhteiskunnallinen arkistosäätiö, Helsinki, 125–134.
- Kekkonen, Jukka (1996): Poliittinen rikollisuus Suomessa vuosina 1918–1939. Teoksessa: Sari Forström (toim.), *Laittomuuden laitateillä: Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Studia Historica Helsingiensis, Helsinki, 227–242.
- Kekkonen, Jukka (2013): *Mitä on kontekstuaalinen oikeushistoria?* Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Kinnunen, Kaisa (1998): *Suomi-Neuvostoliittoseuran historia 1944–1974*. Suomi-Venäjä-seura ry, Helsinki.
- Kostiainen, Aura (2011): *Oikeusvaltion paradoksin äärellä: tasavallan suojelula-kiesityksistä käyty eduskuntakeskustelu vuosina 1930 ja 1936*. Poliittisen his-torian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Helsinki
- Krekola, Joni (2006): *Stalinismin lyhyt kurssi: Suomalaiset Moskovan Lenin-kou-lussa 1926–1938*. SKS, Helsinki.
- Kulomaa, Jukka (1995): *Käpykaartiin? Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jat-kosodan aikana*. Painatuskeskus, Helsinki.
- Lackman, Matti (2007): *Esko Riekki (1891–1973): jääkärivärveri, Etsivän Kes-kuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luoja*. Historiallisia tutkimuksia. Suo-malaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lackman, Matti (2009): ”Ensimmäisen tasavallan” turvallisuuspoliisi 1918–1944. Teoksessa Matti Simola (toim.), *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949–2009*. WSOY, Helsinki.
- Mäki, Kirsi (2001): *Valtion turvallisuudelle vaarallisia naisia: sotavuosien 1939-1944 poliittiset naisvangit Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilassa*. Poliitti-sen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Mäki, Kirsi (2002): *Valtion turvallisuudelle vaarallisia naisia. Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilan poliittiset naisvangit 1939–1944. Ajankohta: poliit-tisen historian vuosikirja 2002*, Turku, 52–76.

- Nevakivi, Jukka (1989): Tuntematon talvisota. Teoksessa Jukka Nevakivi, Tuija Hietaniemi & Leena Riska (toim.), *Tuntematon talvisota*. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos, Helsinki, 7–24.
- Nuorteva, Jussi (1987): *Suomen vankeinhoidon historiaa: Osa 4, Vangit, vangilat, sota: Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto, Helsinki.
- Näre, Sari (2008): Turvasäilöön ja keskitysleirille – poliittisten vankien kohtelu sodan aikana. Teoksessa Jenni Kirves & Satu Näre (toim.), *Ruma sota: talvi- ja jatkosodan vaiettu historia*. Johny Kniga, Helsinki, 249–308.
- Panschin, Vladimir (2018): *Diletantteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki.
- Parkkari, Elli (1993): *Paremmän huomisen puolesta*. Elli Parkkari muistelee. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1989): *Naisia turvasäilössä*. Art House, Helsinki.
- Rentola, Kimmo (1994): *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. Helsinki.
- Rislakki, Jukka (1985): *Maan alla. Vakoilua, vastarintaa ja urkintaa Suomessa 1941*. Love kirjat, Helsinki.
- Saarela, Tauno (1996): *Suomalaisen kommunismin synty 1918 –1923*. Kansan Sivistystyön liitto, Helsinki.
- Sana, Elina (2003): *Luovutetut: Suomen ihmislouvatukset Gestapolle*. WSOY, Helsinki.
- Siltala, Juha (1985): *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki.
- Silvennoinen, Oula (2008): *Salaiset aseveljet: Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933–1944*. Otava, Helsinki.
- Soikkanen, Timo (1984): *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus. Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. Turun yliopisto, Turku.
- Tepora, Tuomas (2015): *Sodan henki – kaunis ja ruma talvisota*. WSOY, Helsinki.
- Tigerstedt, Örnulf (1943): *Vastavakoilu iskee: Suomen taistelu neuvostovakoilua vastaan 1919–1939*. Otava, Helsinki.